

SZAKÁLY SÁNDOR

KÉT TÁBORNOK A MAGYAR KIRÁLYI 2. HONVÉD HADSEREGBŐL

Vitéz Jány Gusztáv vezérezredes – Stomm Marcel
gróf, altábornagy

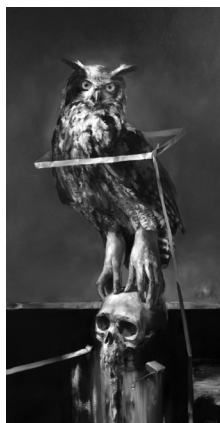
■ 1941 decemberében Moszkva előterében a német Wehrmacht elszenvedte első, jelentős vereségét. Az előretörő német csapatokat a szovjet Vörös Hadsereg alakulatai megállították, és vissza is szorították azokat.

A német politikai és katonai vezetés számára megnőtt a jelentősége a fegyvertársnak, együttműködő országoknak tekintett kisebb államoknak, így Magyarországnak is.

A német politikai vezetés az 1941 végére kisebb létszámú magyar katonai erők jelentős növelését kívánta elérni a magyar politikai és katonai vezetésnél. Erre vonatkozó tárgyalásokat először a birodalmi külügyminiszter, Joachim von Ribbentrop¹ folytatott Budapesten, majd 1942 januárjában a Német Véderő Főparancsnokságának főnöke, Wilhelm Keitel² tábornagy, ugyancsak Budapesten.

A kemény hangú, vitákkal tarkított tárgyalások eredményeként a magyar fél „felajánlott” egy 200 ezer fős személyi állománnyal rendelkező hadsereget a németek „támogatására”, amely hadsereg kilenc gyalogdandárból, egy rögtönzött tábori páncélosadosztályból és egy repülőcsoportból állt.³

A keleti hadműveleti területre történő kiszállítása/kivonulása 1942. április 11-e és 1942. július 28-a között történt meg. A hadműveleti területre kiküldött magyar királyi 2. honvéd hadsereg felszereltségéről és kiképzéséről, a parancsnokok feladatairól a Honvéd Vezérkar főnöke, vitéz Szombathelyi Ferenc

Jány a súlyos veszteséget soha nem tudta feldolgozni magában. 1943. január 24-i hadseregparancsát – amelyben katonáit méltatlan vádakkal illette – később visszavonta, és megkövette mindazokat, akik a Don menti harcok részesei voltak.

vezérezredes⁴ többek között a következőket írta: „A drága magyar vérrrel takarékoskodni kell; ezt minden magyar pk.-nak kötelességévé teszem.”⁵ Ugyanebben a parancsában pedig utalt arra is, hogy „A vezetőség minden vonatkozásban minden tőle telhetőt megtett, hogy kivonuló 2. hds-ünk ne bocsájtassék el a hosszú útra – melynél hosszabb előtt magyar haderő még sohasem állott –, mint mostoha gyermek, hanem erőkhez képest a lehető leggazdagodóbban induljon el. És ha majd kint lesz, akkor sem akarjuk, hogy mostoha gyermeknek érezze magát, azért – mint már említettem – az összeköttetés fenntartása tekintetében is igyekszünk mindent megtenni.”⁶

A kivonuló magyar királyi 2. honvéd hadsereg parancsnoka vitéz Jány Gusztáv vezérezredes volt, aki e beosztását már 1940. március 1-jétől betöltötte, azonban a békehadrendi hadseregnek alárendelt sereg- és csapategyekben jelentős változásokat hajtottak végre.⁷ Az volt ugyanis a politikai vezetés döntése, hogy lehetőség szerint az ország egész területét egységesen „terheljék” meg a bevonultatások során és a hadsereg személyi összetétele is a magyar királyi honvédség egészének megfelelő arányokat tükrözzön.⁸

De ki is volt az a tábornok, aki a magyar királyi 2. honvéd hadsereget parancsnokolta, és akit 1945-től kezdődően háborús bűnösnek, 200 ezer magyar katonai és munkaszolgálatos hóhérának neveztek?

„Nem kérek kegyelmet, mert azzal bűnösségemet ismerném el” – válaszolt a népbírói tanácsvezető bíró, dr. Pálosi Béla⁹ „...kíván-e kegyelmért folyamodni” kérdésére Jány Gusztáv, a volt magyar királyi honvédség – vezérezredesi rendfokozatától minden jogalap nélkül megfosztott – egykori tábornoka, aki neve előtt már a vitézi jelzőt sem használhatta. Védője, dr. Jármay Zsigmond¹⁰ ügyvéd – számos más, háborús és népellenes bűncselekménnyel vádolt katonai és polgári személy korábbi és későbbi védője – azonban kegyelmért folyamodott.

A Magyar Köztársaság elnöke, Tildy Zoltán¹¹ református lelkész a kegyelmi kérvényt elutasította. Az egykori magyar királyi honvédség 1938. január 1-je és 1940. december 31-e közötti protestáns egyházi főgondnokát, a volt magyar királyi 2. honvéd hadsereg három éven keresztül parancsnokát 1947. november 26-án Budapesten golyó által kivégezték. Holttestét családja tagjainak kiadták, és november 28-án a rákoskeresztúri új köztemetőben végső nyugalomra helyezték. Fejfájára a neve helyett a következő mondatot írták: „Nem én vagyok erős, hanem aki mögöttem áll, Krisztus.” 1972-ben testvére¹² exhumáltatta, és földi maradványait a Farkasréti temetőben helyezték örök nyugalomra szülei sírjába.¹³

A Jány Gusztáv ellen hozott halálos ítéletet a Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága 1993. október 4-én hatályon kívül helyezte, és az ellene felhozott vádak alól bűncselekmény hiányában felmentette.

Vitéz Jány Gusztáv 1883. október 21-én született Rajkán Hautzinger Sándor lébényi kereskedő és Jány Vilma gyermekeként,¹⁴ evangélikus hitben nevelkedett. A család nemsokára Budapestre költözött, és az apa – aki 1874 és 1880 között a császári királyi 76. gyalogezredben szolgált, és őrmesteri rendfokozatot ért el – a Ganz-gyárnál lett magánhivatalnok, a fiatal Hautzinger Gusztáv pedig a budapesti (Deák téri) Evangélikus Főgimnázium diákja lett. Nem tartozott a legjobb tanulók közé. Elégséges összeredménnyel végezte tanulmányait, és az érettségi vizsgálaton is ezt az eredményt érte el.¹⁵

Hautzinger 1902. október 1-jén kezdte meg tanulmányait a magyar királyi Honvéd Ludovika Akadémián „teljesen díjmentes államköltséges helyen”. A Ludovikán eltöltött három esztendő alatt osztályában a legjobb tanulók közé tartozott. A tantárgyak közül különösen a harcászat érdekelte. 1905. augusztus 18-án (1904. szeptember 1-jei ranggal) 9. rangszámmal – „igen jó” összeredménnyel avatták gyalogsági hadnaggyá a lugosi magyar királyi 8. honvéd gyalogezredhez,¹⁶ amelynek állományában 1907. december 1-jéig századszolgálatot teljesített, majd 1908. január 15-ig az egyévi önkéntes iskola oktatótisztje lett. Újabb századszolgálat következett 1908. augusztus 12-ig, amikor is a „kerékpárrészleg” parancsnokává nevezték ki.

A magasabb képzésre törekvő fiatal hadnagy 1908. október 15-e és 1909. július 31-e között végezte el Budapesten a „felsőbb honvéd tiszti tanfolyamot”, amelyet követően beiskolázták a bécsi császári és királyi Hadiiskolára, a Monarchia vezérkari tisztképző intézményébe, ahol már a Ludovikán is testi-lelki jó barátjával, nagybaczoni Nagy Vilmossal¹⁷ tanult együtt.

1912 nyarán befejezve hadiiskolai tanulmányait, a magyar királyi 82. honvéd gyalogdandár parancsnokságán – mint dandár vezérkari tiszt – kezdte meg szolgálatát az 1910. május 1-jével (13. rangszám) főhadnaggyá kinevezett Hautzinger Gusztáv. A vezérkarhoz beosztott főhadnagy 1915 szeptemberéig szolgált a veszprémi székhelyű honvéd seregtestnél, majd a császári és királyi XVIII. hadtestnél, a császári és királyi 55. gyaloghadosztálynál volt beosztott vezérkari tiszt, és a háború utolsó évében a nyugati fronton mint megfigyelő teljesített szolgálatot. 1918 szeptemberében a Honvédelmi Minisztérium 1. osztályára került az 1915. január 1-jétől vezérkari századosként szolgáló Hautzinger Gusztáv.

Az összeomlást követően a Hadügyminisztériumban szolgált, majd 1919. január 31-étől a szerveződő Székely Különítmény – későbbi nevén Székely Hadosztály – 1. dandárcsoport 1. segédtisztjeként harcolt a királyi román csapatok ellen. A székely hadosztály¹⁸ fegyverletétele (1919. április 26.) után előbb a szamosújvári börtönben tartották fogva, majd Brassóba internálták. Csak 1920. november 1-jén térhetett vissza Magyarországra, amikor is (1919. november 1-jei ranggal) vezérkari szolgálatot teljesítő őrnaggyá nevezték ki, és a debreceni vegyesdandár vezérkari főnöke lett. 1922. május 1-jével a debreceni katonai körlet 1. vezérkari tiszti beosztásába került az 1921. szeptember 1-jével (1. rangszám) vezérkari szolgálatot teljesítő alezredessé kinevezett Hautzinger Gusztáv. 1923. augusztus 1-jén a rejtési okok miatt a Ludovika Akadémia tiszti továbbképző tanfolyam nevet viselő vezérkari tisztképző intézmény¹⁹ harcászattanára lett a világháborúban magas kitüntetések²⁰ kiérdemlő Hautzinger Gusztáv, akit 1924. június 15-én a Vitézi Rend tagjává avattak.²¹ Azt megelőzően vette fel családnévként édesanyja nevét,²² és ettől kezdve vitéz Jány Gusztávként szerepelt.

Jányt kortársai kitűnő harcásznak tartották. Sok későbbi vezérkari tiszt került ki a kezei alól a vezérkari tisztképző intézményből, ahol 1928. május 1-jéig szolgált, amikor is az 1925. május 1-jével vezérkari szolgálatot teljesítő ezredessé kinevezett Jány Gusztávot vitéz nagybányai Horthy Miklós²³ államfő a székesfehérvári magyar királyi 2. honvéd vegyesdandár vezérkari főnöke beosztásába nevezte ki.

Háromesztendei székesfehérvári szolgálat után Jány Gusztáv a magyar királyi honvédség egyik legszebb és sokak által vágyott beosztásába került, a

magyar királyi Honvéd Ludovika Akadémia I. főcsoport²⁴ parancsnoka lett 1931. szeptember 1-jével, és jövődő honvédtisztek százainak kiképzésében, nevelésében vehetett részt azt követően. Még ezen beosztásában nevezte ki az államfő 1934. november 1-jével tábornokká a szinte minden évben „kiválóra” minősített – világháborús teljesítményének értékelése „kimagasló” – Jányt.

A Ludovika Akadémia I. főcsoport éléről 1936. augusztus 1-jével a budapesti 1. vegyesdandár 1. gyalogsági parancsnoki beosztásába került, hogy három hónappal később, november 1-jén átvegye a szombathelyi magyar királyi 3. honvéd vegyesdandár parancsnoki beosztását. Az 1937. november 1-jén altábornaggyá kinevezett Jány Gusztávot a legfelsőbb hadúri parancs 1938. május 24-én beosztásából – a szombathelyi magyar királyi 3. vegyesdandár parancsnoka és vezénylő tábornoka – felmentette, és kinevezte Magyarország Kormányzója Katonai Irodájának főnökévé. E beosztás a legfontosabbak egyike volt, hiszen az államfő közvetlen környezetébe került, napi kapcsolatban volt vele, és minden a honvédség és az ország védelmi ügyeire vonatkozó kérdéssel szembesült.

Kortársi emlékezések szerint Jányt az „irodai szolgálat” nem vonzotta. Rövid időt töltött el a kormányzó közvetlen közelében. Kérésére 1939. január 4-én beosztásából Horthy Miklós felmentette, és 1939. február 1-jével a budapesti magyar királyi I. honvéd hadtest parancsnokává nevezte ki. Jány e beosztásában testi-lelki jó barátját, vitéz lófő nagybaczoni Nagy Vilmos altábornagyot követte, aki a magyar királyi honvédség főparancsnokának gyalogsági szemléelője lett.

A magyar királyi honvédségben végrehajtott szervezeti változások eredményeként 1940. március 1-jével három hadsereget állítottak fel. Jány Gusztáv a magyar királyi 2. honvéd hadsereg parancsnoka lett. Az 1. élére Nagy Vilmos, a 3. élére Gorondy-Novák Elemér²⁵ altábornagy került. Mindeközben Jány Gusztáv az 1940. március 5-én kelt legfelsőbb elhatározás nyomán elnyerte a „Magyar királyi titkos tanácsosi” méltóságot, 1940. november 5-én pedig a „Magyar királyi tábornoki becsületügyi választmány elnöke” lett.

A lébényi szatócs és gazdálkodó fia szinte elképzelhetetlen katonai karriert futott be. A magyar állam szinte minden legmagasabb kitüntetésében részesült,²⁶ és 1941. május 1-jével (1. rangszám) gyalogsági tábornoki kinevezést nyert. 1941. augusztus 17-én töltötte volna be a 36. tényleges szolgálati évet, ami után – szinte kivétel nélkül – minden tényleges állományú tiszt és tábornok nyugállományba helyezésére sor került. Az ő esetében azonban más javaslat fogalmazódott meg: „...bár 1941. évi augusztus 17-én 36. tényleges szolgálati évet betöltötte, és az 1940. évi december hó 23-án megtartott Katonai Koronatanács 1942. évi május hó 1-ével fogyatékbá vételét határozta el, 1943. május hó 1-ig hadseregpáncsnokul történő visszatartását javaslom, miután jelenleg más erre alkalmas tapasztalt hadtestparancsnok nem áll rendelkezésre”.²⁷

Jány Gusztáv így maradt a beosztásában, és a békehadrendi magyar királyi 2. honvéd hadseregből „átszervezett”, a keleti hadműveleti területre 1942. április 11-ével útnak indított 2. hadsereg parancsnoka lett. Az 1941. augusztusi rendfokozati elnevezések módosulása után vezérezredessé lett Jány 1942. augusztus 25-én megsebesült, és rövid ideig betegszabadságát töltötte Budapesten, majd ismét visszatért csapataihoz.

Amikor 1942 őszén az egykoron a Ludovika Akadémián és a császári és királyi hadiiskolán is társa, a barát, vitéz lófő nagybaczoni Nagy Vilmos nyugállományú vezérezredes, honvédelmi miniszter megszemlélte a magyar királyi 2. honvéd hadsereget,²⁸ Jány kihallgatáson kérte a minisztertől – az előírt formások betartásával és hangsúlyozásával –, hogy jelentse az államfőnek: felmentését kéri hadseregearcsnoki beosztásából, mert nem tud felelősséget vállalni a hadseregért. Annak helyzete, létszáma, fegyverzete a rá kimért feladat nagyságával össze nem vethető, s egy szovjet támadás tragikus következményekkel járhat a hadseregre nézve. A honvédelmi miniszter elő sem merte terjeszteni Jány kérelmét vitéz nagybányai Horthy Miklós kormányzóhoz, a Legfelsőbb Hadúrhoz. Jány pedig fegyelmezett katonaként teljesítette a parancsot, amit 1942 decemberében a Honvéd Vezérkar főnöke továbbított a számára: a végsőkéig kitartani szovjet támadás esetén. A „kíváncsalmat” Adolf Hitler,²⁹ a Német Birodalom vezetője, a „vezér és kancellár” juttatta el a magyar államfőhöz, és tőle került az tovább vitéz Szombathelyi Ferenc vezérezredesen keresztül Jányhoz.³⁰ Ő pedig ehhez tartotta magát mindaddig, amíg az előljáró német parancsnokságtól 1943 januárjának végén más parancs nem érkezett.

A magyar királyi 2. honvéd hadsereg emberfeletti teljesítményének köszönhetően sok tízezren – németek, olaszok, magyarok, románok – menekültek meg a haláltól, illetve a hadifogságtól. A 2. hadsereg 1943 januárja és áprilisa között mintegy 42 ezer hősi halottat és eltűntet, 26 ezer szovjet hadifogságba került katonát és munkaszolgálatost, és 28 ezer hazaszállított sebesültet veszített.³¹ Jány a súlyos veszteséget soha nem tudta feldolgozni magában. 1943. január 24-i hadseregearcancsát³² – amelyben katonáit méltatlan vádakkal illette – később visszavonta, és megkövette mindazokat, akik a Don menti harcok részesei voltak.³³

1943. augusztus 5-ével parancsnoki beosztásából felmentette Jány Gusztávot az államfő, és 1943. november 1-jével (60 évesen) nyugállományba került. Visszavonultan élt feleségével Budapesten Múzeum körút 3. (II. emelet 5.) szám alatti lakásában. 1945-ben Magyarország szovjet megszállása előtt elhagyta az országot, és a Német Birodalomba távozott. Bajorországban amerikai fogságba került. Felesége halálát³⁴ követően visszatért Magyarországra, jöllehet feltételezhette, hogy mi vár rá. Eljutott hozzá a hír, hogy egykori tábornok- és vitézi rendbéli társa, vitéz nemes Vörös János³⁵, az Ideiglenes Nemzeti Kormány honvédelmi minisztere 1945. június 19-én lefokozta, és a Honvédségből kicsapta.³⁶

Hazatérése – amelyről sokan próbálták lebeszélni – után Jányt a kaposvári „szűrőtáborban” vették őrizetbe³⁷ a Honvédelmi Minisztérium Katona Politikai Osztályának emberei, annak az osztálynak a beosztottja, amelynek élén egykori Ludovika Akadémiai tanítványa, Pálffy-Oesterreicher (később már csak Pálffy) György³⁸ állt. Utóbbi is a kihallgatói közé tartozott. Elítéléséig végig előzetes letartóztatásban volt.

Jány perének anyaga nem könnyen állt össze annak ellenére, hogy a nevében kiadott parancsokat, utasításokat magáénak ismerte el, nem tiltakozott. Közben a sajtóban gyilkosnak, hóhérnak és mindennek elmondták. Az érdekében fellépő Ravasz László³⁹ református püspököt is támadták, háborús bűnös védelmével vádolták.

Nagy nehezen összeállt a vádirat. A népbíróági tárgyalás 1947 szeptemberében az akkor már „megszokott mederben” zajlott. Mert vajon milyen lehetett az az eljárás, amelynek tanácsvezető bírása – a már említett dr. Pálosi Béla – kórházban, halálos ágyán így válaszolt egykori népbírójárának (a magyar királyi honvédségben 1944 végéig még hadbíró századosként, dr. tasnádi Major-Maróthy Ákos néven szolgált), dr. Major Ákosnak⁴⁰, utóbbi – „Ítéltél-e valaha utasításra?” – kérdésére: „Igen. Ki kellett hirdetnem a meggyőződésemmel ellentétes többségi döntést a Jány-ügyben is.”⁴¹

Jánynak nem voltak illúziói. Bátran és tisztességesen viselkedett vádlóival, a hamis tanúságtevőkkel szemben. Az ítélet kimondatott: golyó általi halál. Utolsó óráit családja férfitagjaival töltötte, majd elindult utolsó útjára, követte nem kevés egykori katonáját, bajtársát és barátját.

1993. október 4-én a Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága büncselekmény hiányában az ellene felhozott vádak alól felmentette Jány Gusztávot. Tisztessége, becsülete helyreállt. Vezérezredesi rendfokozatát azonban – melynek elvétele minden jogszabályi háttér nélkül, törvénytelenül történt – a mai napig nem kapta vissza. Katonai becsületének helyreállítása közel negyedszázada várat magára. Vajon még meddig?

Gróf Stomm Marcel vezérőrnagy 1942. december 5-én többnapos vonatozás után érkezett ki a magyar királyi 2. honvéd hadsereg parancsnokságára és vette át a magyar királyi III. honvéd hadtestparancsnoki beosztást vitéz Dömötör János altábornagtól.⁴²

Stomm Marcel első világháborús hadi tapasztalatokkal rendelkező, csapattiszt és vezérkari tiszt beosztásokat valamint csapat- és seregtestparancsnoki beosztásokat már maga mögött tudó tábornok volt, aki a hadtestparancsnoki kinevezést katonai karrierje következő állomásának tekintette, amely beosztás általában az altábornagyi kinevezéssel is együtt járt.

Stomm Marcel életútja is a 19. században született, a katonatiszti hivatást választó magyar ifjak tipikus életútjának tekinthető azzal a különbséggel, hogy a katonatiszti hivatást választók közül a tábornoki rendfokozatokat viszonylag kevesen érhették el.

De miként is alakult Stomm Marcel életútja, katonai pályafutása?

Stomm Marcel 1890. december 24-én született Vácban ágostai hitvallású evangélikus, értelmiségi család első gyermekeként. Apja gróf Stomm Lajos állami szolgálatban álló kateszteri mérnök, anyja Jaminsky Camilla tanítónő, Jaminsky Marcel kateszteri főmérnök leánya.⁴³ A Stomm család angol (skót?) eredetű; néhány tagja a harmincéves háború – 1618–1648 – időszakában katonaként került a Német-római Birodalomba. A háború befejezése után a család tagjai a birodalomban telepedtek le, többségük tovább katonáskodott. Egyiküket katonai és diplomáciai érdemeiért II. József császár⁴⁴ birodalmi grófi rangra emelte. Ebből az ágból származott Stomm Marcel nagyapja, aki kateszteri mérnökként az 1850-es években Ausztriából került Magyarországra. A ma Felvidéknek nevezett területen telepedett meg, ahol felesége, Okolicsányi Berta révén és vásárlások útján mintegy 1200 holdas birtokhoz jutott. Különböző váltóügyletek miatt azonban a birtoktól rövidesen megválni kényszerült.⁴⁵

A Stomm családban angol, német, horvát, lengyel és magyar ősök vére keveredett. Stomm Lajos állami hivatalnok gyakori áthelyezései miatt fia Marcel számos helyen folytatta iskolai tanulmányait. Nyitrán kezdte 1896-

ban az elemi iskolát, ott tanult három évig. Kassán végezte el az elemi iskola negyedik és a polgári reáliskola első két osztályát. Majd Temesvár következett, ahol a harmadik és negyedik osztályt végezte. Végig kitűnő tanuló volt. Ezután szülei döntése nyomán a Pécssett működő magyar királyi honvéd hadapródiskolába felvételizett. Saját bevallása szerint jobban vonzotta ugyan a gépészmérnöki pálya, de a szülők kívánságára – amelyben minden bizonnyal közrejátszott az ingyenes taníttatás lehetősége, a családban élő katonai hagyományok emléke és a katonatiszti hivatás társadalmi megbecsültsége – a katonai hivatást választotta.

Stomm Marcel a hadapródiskolában is kitűnően tanult, s parancsnokai fölvételét javasolták a Ludovika Akadémiára. Az ehhez szükséges érettségi vizsgát a temesvári reáliskolában tette le jó eredménnyel.⁴⁶ 1908-ban kezdte meg tanulmányait a Ludovika Akadémián állami ingyenes helyen, s a hat félévből ötöt osztályelsőként végzett el. Jellemét tanárai így értékelték: „Határozott, akaraterős, törekvő, nagy kötelességtudással, megbízható, jó befolyással.”⁴⁷ Magatartásáról az osztály jegyzékében ez olvasható: „Mintaszerű, igen szerény, igen jó modorú, céltudatos törekvéssel.”⁴⁸ Szorgalmának, képességeinek minősítése: „Igen jó tehetség, gyors felfogással, élénk emlékezőtehetséggel, szabatos előadással. Igen szorgalmas.”⁴⁹

1911. augusztus 18-án évfolyamelsőként 1. rangszámmal avatták gyalogsági hadnaggyá.⁵⁰ A kassai 9. honvéd gyalogezredben szakaszparancsnokként kezdte meg hivatásos katonatiszti szolgálatát. 1912-ben az ezred egyévi önkéntesi iskoláján tanított, a következő esztendőben pedig már sikeres fölvételi vizsgát tett a budapesti honvéd felsőbb tiszti tanfolyamra, amelynek elvégzése megnyitotta az utat a honvédtisztek előtt a vezérkari képesítést nyújtó Bécsi Hadiiskolára. Németnyelvtudásának fölfrissítésére és megerősítése végett Stommot 1913 novemberében áthelyezték az Egerben (Csehország) állomásozó császári és királyi 73. gyalogezredhez. 1914-ben került vissza a magyar királyi 9. honvéd gyalogezredhez, amellyel az első világháború kitörése után a frontra indult. Összesen 42 hónapot töltött különböző hadszíntereken. Katonai teljesítményeiért megkapta a III. osztályú Katonai Érdemkeresztet a hadidíszítményekkel és a kardokkal, valamint a Bronz és az Ezüst Katonai Érdemérmét a kardokkal.⁵¹ 1917-ben már mint százados⁵² elvégezte a laibachi vezérkari tanfolyamot.⁵³

A forradalmak alatt a Székely Hadosztály tisztjeként teljesített szolgálatot. 1919 áprilisában román hadifogságba került, de egy tisztársával – Füleky Dezső⁵⁴ – együtt júniusban megszökött, s a hónap végén jelentkezett Szegeden az ellenkormány szerveződő fegyveres erejébe. A Hadügyminisztérium hadműveleti osztályára osztották be. Ekkor ismerkedett meg Horthy Miklóssal, akinek hűségese híve lett.

Az ellenforradalom hatalomra kerülése után Stomm az elsők között lett a szerveződő Hadiakadémia hallgatója, amelyet 1921-ben sikeresen elvégzett. A Honvédelmi Minisztérium Elnöki D. (békevégrehajtó) osztályán dolgozott, 1924 és 1927 között pedig harcászatot és hadseregvezetést tanított a Ludovika Akadémián. Közben 1925 nyarán vezérkari törzstiszti vizsgát tett „B” eredménnyel, és 1926. május 1-én vezérkari szolgálatot teljesítő (vkszt.) őrnaggyá nevezte ki az államfő. A Ludovika Akadémiáról 1927 júliusában a Honvédelmi Minisztérium VI-2. (Honvéd Vezérkar főnöke) osztályára került, onnét azonban már novemberben hat hónapos időtartamra, nyelvtanu-

lásra Londonba vezényelték. Kiküldetésének letelte után a Honvédelmi Minisztérium VI-2. osztálya jugoszláv alosztályának a vezetését vette át, de alig egy év letelte után már Párizsban tökéletesíthette francianyelv tudását. Külföldi kiküldetései a katonai attaséi szolgálatra való felkészítést szolgálták. 1930 májusában tért haza Párizsból, ekkor a magyar királyi József nádor 2. honvéd gyalogezred budapesti zászlóaljának parancsnokává nevezték ki. Hat hónapos csapatszolgálata – minden korábbi beosztásához hasonlóan – kiváló minősítéssel zárult. Ezután ismét a Honvédelmi Minisztérium VI-2. osztályán teljesített szolgálatot, és készült fel a katonai attaséi feladatokra. 1931 februárjában vette át Londonba – de egyúttal Washingtonba is – szülő katonai attaséi beosztását. Három éven át tartó egyesült királyságbeli szolgálati ideje alatt Londonban élő rokonainál lakott, Washingtonban egyszer sem járt. Visszahúzódó életet élt, rendszeresen küldött jelentései alig különböztek a többi katonai attasé jelentéseitől, bár többször a szemére vetették, hogy jelentős eseményekről nem küldött jelentést a Honvéd Vezérkar főnökének. Még kiküldetésének évében, 1931-ben vkszt. alezredesi kinevezést nyert.⁵⁵

Hazatérése után, 1934 tavaszán a kecskeméti magyar királyi Zrínyi Miklós 7. honvéd gyalogezred I. zászlóaljának parancsnokává nevezték ki, 1936. november 1-jén lett ezredes, és egyidejűleg kihelyezték a vezérkari testületből. Ekkor ezredének lő- és fegyvertisztai beosztásába nevezték ki. 1937. május 1-től 1939. augusztus 1-jig a 7. honvéd gyalogezred parancsnokaként szolgált, azt követően pedig a magyar királyi 14. honvéd gyalogdandár parancsnoka volt. 1940. szeptember 1-jén tábornokká nevezte ki a Legfelsőbb Hadúr, Horthy Miklós kormányzó. Stomm seregtestével részt vett a Felvidék és a Délvidék visszacsatolásában. A Szovjetunió elleni háborúba való magyar bekapcsolódás után is dandárparancsnokként szolgált békehelyőrségben.

Kitüntetésként fogadta a korábban már jelezett hadtestparancsnoki kinevezését, amely addigi katonai pályafutása csúcspontjának számított.

Stomm Marcellt olyan állapotok fogadták az arcvonalon, hogy nem lehettek kétségei hadteste sorsát illetően egy esetleges szovjet támadás esetén.⁵⁶ Amikor az 1943. január 12-én megindult szovjet támadás elvágta csapatait a magyar királyi 2. honvéd hadseregtől, és Jány Gusztáv vezérezredes egyetértésével közvetlen német alárendeltségbe került, két héten át elfogadta új előljárójától, Siebert altábornagytól⁵⁷ a pusztulásra ítélt utóvéd szerepét. E szerep betöltése közben őt és csapatait német részről sorozatos méltánytalanságok érték, s rádöbrent a harc folytatásának teljes értelmetlenségére, kilátástalanságára. Válaszút elé került: katonái megmentésének érdekében megtagadja Siebert további parancsainak teljesítését, vállalva ezzel egy esetleges fegyveres szembekerülés lehetőségét is, vagy leteszi a fegyvert a szovjet csapatok előtt. Reálisan ezzel a két megoldással számolhatott. Stomm vezérőrnagy azonban egy harmadik utat választott, melyet 1943. február 1-jén Krasznóje Olinban kiadott hadtestparancsnoksági parancsában közölt alárendeltjeivel:

„A m. kir. III. honv. hdt. 1943. jan. 12-től a Don-állások kézbentartásáért súlyos veszteségteljes harcokat vívott. Az Uriv-i áttörés következményeképpen a m. kir. 2. hds-től elválasztva a „Korpsgruppe” Siebert alárendeltségé-

be került. Ebben az alárendeltségben több mint 12 napon át biztosította a német 2. hds. tervszerű visszavonulásához szükséges időt.

A harcokban a magyar csapatok emberfeletti hősiességről tettek bizonyosságot. A mindinkább fellépő lőszer és élelemhiány, párosulva a szokatlan nagy hideggel, megtörte a védők ellenálló erejét. E perctől kezdve a német hadvezetés számára csak tehetélt jelentettünk. Előljáró parancsnokomnak ismételtlen bejelentettem csapataim helyzetét, kérve azoknak kivonását, és hátsóbb helyen való pihentetését és újból való szervezését. Sajnos ez nem történt meg, hanem lőszer, élelem és fedél nélkül a puszta havon szenvedtették végig az orosz tél borzalmas éjszakáit. Láttam rajtatok, hogy napról napra sorvad testi és lelki erőtok, és hogy valamennyien a biztos pusztulás elé tekintünk. A német hadvezetés még az élelmet sem tudta biztosítani.

A mai nappal Siebert tábornok úrtól azt a parancsot kaptam, hogy vezesselek benneteket az Olim-pataktól nyugatra eső területre, ahol keresztül tudjuk magunkat nyugat felé törni. Azon az orosz hds.-en keresztül törni, amelyiken a német hds. teljesen felszerelt, teljes harcértékű hadosztályai sem voltak képesek.

E parancsot én nem tudom nektek továbbadni, mert nincs értelme, hogy az agyonfagyott, kiéhezett magyarok ezrei 10 töltnnyel puskánként, üres gyomorral, tehetetlenül pusztuljanak el.

A német hadvezetéség már a múltban kiadta a parancsot, hogy harcolni és a német hds.-nek szolgálatot teljesíteni akaró honvédeket átvesz, úgy bánnik velük, mint a többi szolgálatban álló népek fiaival.

A magyar nép történelmében többször előfordult már hasonló helyzetben, hogy egyes merész parancsnokok vezetése alatt még hihetetlen távol-ságra is áttörtek.

Ezek után kénytelen vagyok mindenkinek saját belátására bízni jövődjét, mivel élelmet, lőszert és végrehajtandó feladatot adni nem tudok.

A magyar haza mindenkor hálás szeretettel fog visszaemlékezni hős fiaira, akikhez hasonló sors csak keveseket ért a magyar nemzetben. Isten veletek magyar honvédek.

Gróf Stomm vörgy. hdt. pk.”⁵⁸

A magyar hadtörténelemben példa nélkül álló, vádiratnak is beillő drámai hangú parancsával Stomm vezérőrnagy lényegében föloszlatta hadtestét, sorsára hagyta katonáit. Egy válságba jutott ember kétségbeesett döntése volt ez, egy olyan emberé, aki összeroppant a kritikus helyzetben ránehezedő katonai és politikai felelősség súlya alatt. Nem akarta tovább kitenni katonáit az értelmetlen pusztulásnak, s volt bátorsága megtagadni német előljárójának a parancsát. Stomm döntése azonban nem katonai magatartásból fakadt, hiszen egy parancsnok soha, semmilyen körülmények között nem hagyhatja magára csapatait. Parancsából viszont eléggé egyértelműnek tűnik, hogy nem tartotta magát olyan „merész parancsnoknak”, aki képes kivezetni embereit a bekerítésből. Az pedig, hogy szembeforduljon a németekkel, illetve letegyje a fegyvert a szovjet csapatok előtt, és vállalja bármelyik lépés óhatatlan politikai következményeit, meghaladta erejét. Parancsa megrázó dokumentum emberi tisztességéről, egyedülálló elhatározása azonban csupán felemás lépés volt az adott helyzetben.

Stomm a parancs kiadása után szűkebb törzsével elindult a Siebert altábornagy által megadott nyugati irányba, és 1943. február 3-án elfagyott lábakkal szovjet hadifogságba került. Altábornagyi kinevezéséről már ott értesült.⁵⁹

A szovjet hadifogságban levő magyar katonák körében 1943 tavaszán felmerült a gondolata egy Magyar Nemzeti Bizottság létrehozásának. Voltak, akik úgy vélték, hogy a szovjet Vörös Hadsereg oldalán harcoló magyar katonai alakulatot – légiót kellene létrehozni, amelynek vezetését Stomm altábornagy láthatná el.⁶⁰

Stomm Marcel 1951. május 16-án tért haza a hadifogságból. Kihallgatása után rövidesen előzetes letartóztatásba helyezték, és vizsgálatot indítottak ellene: „...folytatólagosan elkövetett háborús bűntett” miatt készített ügyében vádiratot a budapesti központi katonai ügyészség. Vádpontok: a Délvidék megszállásakor öt polgári egyén agyonlövétése Szabadkán, a III. hadtest harcra kényszerítése a Dontól való visszavonulás során, több menekülő katona személyesen végrehajtott kivégzése 1942 végén.⁶¹ A halálos ítéletet kimondó határozatot követően, Péter Gábor altábornagy, az Államvédelmi Hatóság vezetője⁶² többek között ezt írta saját kezűleg a Stomm vallomására 1951. november 20-án: „Ebből a feljegyzésből is kiténik Stomm Marcel gazembersége ...köntörfalaz, szépítget és csúszómászómódra igyekszik a felelősség alól kibújni. Ezért külön akasztófát érdemel. Mégis mielőtt felakasztjuk, arra vonatkozólag még egyszer ki kell hallgatni, és azokról a részekről, amelyeket elismer, élesebben és konkrétan felvenni tőle a jegyzőkönyvet.”⁶³

Stomm ügyének többször elővétele után a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa az ítéletet kegyelméből életfogytiglani szabadságvesztés büntetésre változtatta, majd perújrafelvétel után a katonai bíróság 12 évi szabadságvesztésre ítélte Stommot.⁶⁴ 1954. augusztus 6-án kegyelemmel szabadult a váci fegyházból. 1956. augusztus 30-án feleségül vette Szurmay Blankát,⁶⁵ akivel Budapesten a Maros utca 14. száma alatt, illetve Budapest XVI. kerületében a Marx utca 23 szám alatt éltek.⁶⁶ 1963. május 24-én levélben fordult Kádár Jánoshoz,⁶⁷ a Magyar Szocialista Munkáspárt első titkárához, egyben a Minisztertanács elnökéhez nyugellátást kérve. Kérélmét 1963. szeptember 10-én kelt válaszban elutasították.⁶⁸ 1968. április 25-én hunyt el Budapesten, a XVI. kerületben.⁶⁹

1989. május 30-án a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának Elnöki Tanácsa az ellene felhozott vádak alól felmentette.⁷⁰

A rövidítések feloldása

hds. – hadsereg

hdt. – hadtest

kir. – királyi

m. – magyar

pk. – parancsnok

s. k. – saját kezűleg

vkszt. – vezérkari szolgálatot teljesítő

vörgy. – vezérőrnagy

■ JEGYZETEK

1. Joachim Ribbentrop, Joachim, von (Wesel, 1893. április 30. – Nürnberg, 1946. október 16.) német diplomata, politikus, SS-főcsoportvezető. 1938. február 4. és 1945. április 29. között a Német Birodalom külügyminisztere.
2. Wilhelm Keitel, Keitel, Wilhelm (Helmscherode, 1882. szeptember 22. – Nürnberg, 1946. október 16.) hivatásos német katonatiszt 1901-től. Legmagasabb rendfokozata tábornagy (1940. július 19.) 1938. február 4. és 1945. április 26. között a német Véderő Főparancsnokság főnöke. A „titkos kormánytanács” tagja.
3. A tárgyalásokra vonatkozóan legújabban lásd: Szakály Sándor: *Két dokumentum a magyar királyi 2. honvéd hadsereg hadműveleti területre küldésének előzményeiről*. Honvédségi Szemle 2022. 3. szám (150. évf.) 130–139.
4. Szombathelyi (1934. május 19-ig Kanusz – másutt – Knauz) Ferenc (Győr, 1887. május 17 – Pérevárad /ma Petrovaradin, Szerbia/), 1946. november 4.) Hivatásos katonatiszt, vezérezredes. A magyar királyi Honvéd Vezérkar főnöke 1941. szeptember 6. – 1944. április 19 között. Életútjáról lásd: Dombrády Lóránd: *Szombathelyi Ferenc vezérezredes*. HM Hadtörténeti intézet és Múzeum, Bp., 2012.
5. A 2. magyar hadsereg megsemmisülése a Donnál. A Hadtörténelmi Intézet levéltárának anyagából összeállította és a bevezető tanulmányt írta: Dr. Horváth Miklós. Második bővített kiadás. Zrínyi Kiadó, Bp., 1959. 52. (A továbbiakban: Horváth 1958)
6. Horváth 1958. 54.
7. A békehadrendbeli magyar királyi 2. honvéd hadsereg (Budapest) hadrendjébe a magyar királyi I. honvéd hadtest (Budapest), a magyar királyi II. honvéd hadtest (Székesfehérvár) és a magyar királyi VII. honvéd hadtest (Miskolc) tartozott. A kivonuló hadseregbe ezzel szemben a magyar királyi III. honvéd hadtest (Szombathely), a magyar királyi IV. honvéd hadtest (Pécs) és a magyar királyi VII. honvéd hadtest (Miskolc). A kivonuló hadtestek sereg- és csapattestei egy része sem a békehadrendi volt. A hadsereg szerkezetére, történetére vonatkozóan lásd: Szabó Péter: *Magyarok a Don-kanyarban. A magyar királyi 2. honvéd hadsereg története (1942–1943)*. Kossuth Kiadó, Bp., 2019. (A továbbiakban: Szabó 2017) A hadrendre és a szűkebb parancsnoki karra: 567–592.
8. A mozgósításkor azt az igényt fogalmazták meg, hogy a hadműveleti területre kerülő hadseregben a sorállomány százalékos aránya ne lépje túl a 20 százalékot, és a Romániával határos területen elhelyezkedő magyar királyi VI. honvéd hadtest (Debrecen) és a magyar királyi IX. honvéd hadtest (Kolozsvár) területét az ne érintse. A magyar királyi honvédség egészében a sorállomány a mozgósított létszám 28 százalékát tette ki. A magyar királyi 2. honvéd hadsereg esetében ez 1942 augusztusában 22,3 százalék, 1942 októberében 21,7 százalék volt. Lásd: Szakály Sándor: *Vita Nemeskürty Istvánnal*. In: Szakály Sándor: *Hadsereg, politika, társadalom*. Válogatott írások. Lánchíd Kiadó, Bp., 1991. 111–112.
9. Pálosi (1937-ig Kestler) Béla, Dr. (Újpest, 1908. május 25. – Budapest, 1964. január 10.) jogász, bír. 1945 és 1948. augusztus 10-e között a Budapesti Népbíróóság tanácselnökéként működött. Később különböző bír. tisztségeket töltött be, majd ügyvéd és jogtanácsos volt.
10. Jármay Zsigmond, dr. (Budapest, 1894. június 7. – Budapest, 1963. október 18.) Jogász, ügyvéd. 1945 után számos népbíróósági perben védő. 1958-ban ellene bűnvádi eljárás indult. „a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés miatt” 1 év 8 hónap szabadságvesztésre ítélték.
11. Tildy Zoltán (Losonc, 1889. november 18. – Budapest, 1961. augusztus 1.), református lelkész, a Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt politikusa. 1945. november 15. – 1946. február 1.: Magyarország miniszterelnöke. 1946. február 1. – 1948. augusztus 3.: a Magyar Köztársaság elnöke.
12. Hautzinger Sándor (Lébény, 1885. november 21. /22.??/ – Budapest, 1973. május 2.)
13. Budapest Farkasréti temető 1/6 (1/c) 2–16.
14. *Kivonat a Rajkai evangélikus egyházközség keresztelési anyakönyvéből*. IV. 122. Ezernyolcszáznyolcvanhárom. A kivonat a birtokomban.
15. Hadtörténelmi Levéltár (Budapest). (a továbbiakban HL) Ludovika Akadémia iratai 1902–1905. évfolyam avatottak.
16. Bachó László, dezséri (szerk.): *A magyar kir. Ludovika Akadémia története*. A magyar királyi honvéd Ludovika Akadémia kiadása. Bp., 1930. 932.
17. Nagy Vilmos, vitéz lőfő nagybacsoni (Parajd, 1884. május 30. – Piliscsaba, 1976. június 21.) Tényleges állományú honvédtiszt. Legmagasabb rendfokozat vezérezredes. 1942. szeptember 24-e és 1943. június 12-e között honvédelmi miniszter. Rövid életrajzi vázlatát lásd: Szakály Sándor: *Nagy Vilmos – az emberséges tábornok*. In: Faggyas Sándor (szerk.) *Protestáns hősök. Fél-*

- száz portré az elmúlt félévezred magyar történelméből. Press-Pannonica-Media – Amfipress. Bp., 2017. 262–265.
18. A Székely Hadosztály történetére vonatkozóan lásd: Gottfried Barna – Nagy Szabolcs: *A Székely Hadosztály története*. Gutenberg Kiadó, Csíkszereda, 2018. Második, bővített, javított kiadás.
19. A volt magyar királyi honvéd Hadiakadémia történetére vonatkozóan lásd: Oroszi Antal: *A magyar királyi honvéd Hadiakadémia története (1920–1945)*. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. Bp., 2000.
20. Jány Gusztáv az első világháború éveit követő kitüntetések nyertje: Katonai Érdemkereszt III. osztálya hadidísztménnyel, kardokkal (két ízben), Ezüst Katonai Érdemérem hadiszalagon, kardokkal (két ízben), Bronz Katonai Érdemérem hadiszalagon, kardokkal, német (porosz) II. osztályú Vaskereszt.
21. Vitézzé avatásának időpontja 1924. június 15. Vitézi igazolványa 894-924. *Vitézek Évkönyve 1927*. I. évf. József királyi herceg tábornagy fővédnöksége alatt szerkeszti Pekár Gyula. A „Vitézek Évkönyve” kiadása, Bp., é. n. 59.
22. A magyar királyi belügyminiszter Büm. 98.933/IX.-1924. szám alatt engedélyezte a névváltoztatást. Az engedély időpontja: 1924. június 17. HL Honvédelmi Minisztérium 1924. 8. osztály Elnöki 11.716, valamint a rajkai evangélikus egyházközség keresztelési anyakönyvének hivatkozott kivonata.
23. Horthy Miklós, vitéz nagybányai (Kenderes, 1868. június 18 – Estoril/Portugália/, 1957. február 9.) Tényleges állományú osztrák–magyar haditengerésztiszt. Legmagasabb rendfokozat altengernagy (1918. október 31.) A szegedi ellenkormány hadügyminisztere (1919. június 6. – 1919. július 12.), majd a Nemzeti Hadsereg fővezére 1920. március 1-ig. 1920. március 1-e és 1944. október 16-a között a Magyar Királyság államfője, kormányzó.
24. A magyar királyi honvéd Ludovika Akadémia 1931. október 1-jén kettévált. Két főcsoport jött létre. Az I. főcsoport 1939 után magyar királyi honvéd Ludovika Akadémia néven működött tovább, míg a II. főcsoportból jött létre a magyar királyi Bolyai János honvéd műszaki akadémia, illetve a magyar királyi Horthy Miklós – 1943-tól Horthy István – Repülőakadémia.
25. Gorondy-Novák (1932. május 30-ig Novák) Elemér (Budapest, 1885. február 23 – Cosquin/Argentína/, 1954. május 15.), tényleges állományú katonatiszt. Legmagasabb rendfokozata vezérezredes. 1940. március 1-je és 1941. november 1-je között a magyar királyi 3. honvéd hadsereg parancsnoka. Életére és katonai pályafutására röviden lásd: Szakály Sándor: *A magyar katonai felső vezetés 1938–1945*. Lexikon és Adattár. Ister Kiadó, Bp., 2003. Második, javított, kiegészített kiadás. 113–114.
26. Jány Gusztáv 1920 után elnyert kitüntetései: Magyar Érdemrend nagykeresztje hadiszalagon, kardokkal; Magyar Érdemrend nagykeresztje, Különös Dicsérő Elismerés Magyar Koronás Nagy Aranyérem újolag, Különös Dicsérő Elismerés Magyar Koronás Nagy Aranyérem, Magyar Érdemrend középkeresztje a csillaggal, Magyar Érdemrend tisztikeresztje, Nemzetvédelmi Kereszt, Háborús emlékérem kardokkal és sisakkal.
27. HL HM 1942. III. csoportfőnökség Elnöki 1.404
28. Nagy Vilmos nyugállományú vezérezredes, honvédelmi miniszter 1942. október 17-e és 19-e között szemlélte meg a magyar királyi 2. honvéd hadsereget.
29. Hitler, Adolf (Braunau am Inn, 1889. április 20. – Berlin, 1945. április 30.) Osztrák születésű német politikus. A Nemzetiszocialista Német Munkáspárt vezetője, 1933. január 30-ától birodalmi kancellár, 1934. augusztus 2-ától birodalmi elnök. 1938. február 4-étől a német véderő (Wehrmacht) főparancsnoka és birodalmi hadügyminiszter is. 1941. december 19-étől a szárazföldi haderő (Heer) főparancsnoka is.
30. A parancsot lásd: Horváth 1958. 121.
31. Az 1943. január 1-je és 1943. április 6. közötti veszteségi adatokat lásd: Szabó 2017. 656–657. A korábbi veszteségekre vonatkozóan 620–628.
32. Jány 1943. január 24-i hadseregpárancsát teljtartalmúlag első ízben Szakály Sándor adta közre (Szakály Sándor: *Három dokumentum a magyar 2. hadsereg doni katasztrófájáról*. Hadtörténelmi Közlemények 1981. 4. sz. 638–642. Addig csak részletek közöltek belőle. Vö. Horváth 1958. 179–180.
33. Erre vonatkozóan lásd: 30. számú hadseregpárancs: Szabó 2017. 652–653. Az 1943. január 24-i hadseregpárancs hatálytalanítására: Szabó 2017. 654., valamint a 45. számú hadseregpárancs: Szabó 2017. 654–656.
34. Jány Gusztáv feledése Dávid Anna (? – Németország, 1945. július 10.)
35. Vörös János, vitéz nemes (Csabrendek, 1891. március 23. – Balatonfüred, 1968. július 23.) Tényleges állományú katonatiszt, legmagasabb rendfokozata vezérezredes. 1944. április 19. és 1944. októbert 16. között a magyar királyi Honvéd Vezérkar főnöke. 1944. december 22-e és

1945. november 15-e között az Ideiglenes Nemzeti Kormány honvédelmi minisztere, 1944. december 23-a és 1946. február 21-e között a Honvéd Vezérkar főnöke (is).
36. A lefokozásról és a kicsapásról szóló rendelet mintegy négy hónappal annak hatályosulása után jelent meg. Honvédségi Közlöny, 1945. 18. sz. (1945. október 1.) 170.
37. Jány Gusztáv 1945. május 1-e és 1945. október 7-e között az amerikai katonai hatóságok őrizetében volt. Magyarországra történt visszaszállításakor, 1945. október 7-én vették őrizetbe Kaposvárot.
38. Pálffy (Oesterreicher, majd 1945-ig Pálffy-Oesterreicher) György (Temesvár, 1909. szeptember 16. – Budapest, 1949. szeptember 24.) Tényleges állományú honvédtiszt. Főhadnagy. 1939-ben kivált a magyar királyi honvédségből és lemondott a rendfokozatáról. 1945-től a Honvédelmi Minisztérium Katona Politikai Osztályának vezetője, a Határőrség parancsnoka, majd a Honvédség felügyelője, honvédelmi miniszterhelyettes. 1949-ben koholt vádak alapján halálra ítélték és kivégezték.
39. Ravasz László (Bánffyhunyadi, 1882. szeptember 29 – Leányfalu, 1975. augusztus 6.) Református lelkész, 1921 és 1948 között dunamelléki református püspök, a Magyar Tudományos Akadémia tagja (1925–1948).
40. Major Ákos (Major-Maróthy), dr. (Újpest, 1908. május 23. – Budapest, 1987. május 26.) a magyar királyi honvédség tényleges állományú honvéd hadbíró tisztje 1945-ig. Legmagasabb rendfokozata hadbíró százados. 1945-ben a Budapesti Népbíróság, majd 1946 és 1948 között a Népbíróságok Országos Tanácsának az elnöke. Később különböző bírói tisztségeket töltött be, illetve ügyvédként dolgozott.
41. Major Ákos, dr.: *Népbíráskodás forradalmi törvényesség. Egy népbíró visszaemlékezései.* Sajtó alá rendezte és az előszót írta: Zinner Tibor. Mínerva Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp., 1988. 446.
42. Dömötör (1928-ig Schreiber) János, vitéz (Komárom, 1889. február 11. – Budapest, 1972. június 27.) Tényleges állományú honvédtiszt. Legmagasabb rendfokozata altábornagy 1942. április 1.) A magyar királyi III. honvéd hadtest parancsnoka 1942. június 30. – 1943. november 15. (A parancsnoki teendőket Stomm beérkeztét követően 1942. december 6-án adta át.)
43. Stomm Marcel családjára vonatkozó adatokat itt és a továbbiakban is lásd: Hadtörténelmi Levéltár (Budapest), Filmtár 1729. (A továbbiakban HL Filmtár 1729.)
44. Habsburg-Lotharingiai József (Bécs, 1741. március 13. – Bécs, 1790. február 20.) II. József néven magyar király (1780–1790) és a Német-római Birodalom császár (1765–1790).
45. HL Filmtár 1729.
46. A magyar királyi honvéd Ludovika Akadémiára 1898-at követően sikeres érettségi vizsgát követően lehetett jelentkezni. a honvéd hadapródiskolák növendékei közül az első három évfolyamot kiváló eredménnyel végzetek is jelentkezhetek előljáróik javaslatára felvételre, de polgári középiskolában – gimnázium vagy reáliskola – „érettségi vizsgálatot” kellett tenniük. Érettségi nélkül a három évfolyamos honvéd főreáliskolából lehetett bekerülni a Ludovikára.
47. HL Ludovika Akadémia iratai. Osztálylajstrom 109/1910. II/c. osztály
48. HL Ludovika Akadémia iratai. Osztálylajstrom 1908/1909. I/c. osztály.
49. Uo.
50. *A magyar kir. honvéd Ludovika Akadémia története.* Szerkesztette: dezséri Bachó László. A magyar királyi honvéd Ludovika Akadémia kiadása, Bp., 1930. 939.
51. Stomm az Ezüst Katonai Érdemérmét kardokkal két ízben kapta meg, és kiérdemelte a Károly-csapatkeresztet, valamint a porosz (német) Vaskereszt II. osztályát az I. világháborús teljesítményéért.
52. Századossá 1917. november 1-jével nevezte ki az uralkodó.
53. A világháború évei alatt a vezérkari tisztképzés szünetelt az Osztrák–Magyar Monarchiában. A Császári és Királyi Hadiiskola 1915 elején beszüntette a működését. A kieső vezérkari tisztú utánpótlás biztosítására 1917-ben Laibachban (ma Ljubljana, Szlovénia) néhány hetes vezérkari tanfolyamot indítottak. 1915-ben a körülfárt Przemycelben volt még ilyen tanfolyam, illetve 1918-ban Belgrádban.
54. Füleky (192?-ig Füleki) Dezső, vitéz (Törökbecse, 1887. május 9 – Budapest, 1975. szeptember 2.) tényleges állományú császári és királyi katonatiszt 1918 előtt. Legmagasabb rendfokozata magyar királyi honvéd altábornagy (1939. November 1.) 1919-ben mint a Székely Hadosztály vezérkari főnökének helyettese esett román hadifogságba. Stomm Marcellel együtt szökött meg onnét, és jelentkezett Szegeden a Nemzeti Hadseregbe szolgálattételre.
55. Alezredesi rangja. 1931. november 1.
56. A magyar királyi III. honvéd hadtest helyzetére és harcaira vonatkozóan lásd. Szabó Péter: *Magyarok a Don-kanyarban. A magyar királyi 2. honvéd hadsereg története 1942–1943.* (Budapest, 2017.) Kossuth Könyvkiadó. 372–388. valamint 508–543. old. (A továbbiakban Szabó 2017.)

57. Siebert, Friedrich (Ludwigshafen, 1888. július 7 – Würzburg, 1950. május 13.) A német Wehrmacht tábornoka. Legmagasabb rendfokozata gyalogsági tábornok (1943. május 1.). 1942. október 10-től a német 2. hadsereg 57. gyaloghadosztályának parancsnoka altábornagyi rendfokozatban. 1943 januárjában kisebb német csapattestekből és a magyar királyi III. honvéd hadtestből létrehozott „Siebert csoport” parancsnoka, majd 1943., február 20-a és 1943. október 1-e között a német XIII. hadtest parancsnoka.
58. A parancsot legutóbb közölte: Szabó 2017. 651. old.
59. Altábornagy 1943. február 1. (5. rangszám). Beosztásából 1943. május 15-tel mentette fel az államfő.
60. Az ún. „magyar légióra” és abban Stomm szerepére vonatkozóan lásd: Szakály Sándor: *Stomm Marcel és a „magyar légió”*. Mozgó Világ, 1984. 6. szám. 67–74. old.
61. A vádirat másolata a birtokomban.
62. Péter (Eisenberger Benjamin) Gábor (Újfehértó, 1906. május 14. – Budapest, 1993. január 23.) Szabósegéd, az illegális Kommunisták Magyarországi Pártjának tagja, egyik vezetője. 1945 után a magyar államvédelmi szervezet Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztály, Belügyminisztérium Államvédelmi Osztály, Belügyminisztérium Államvédelmi Hatóság, Államvédelmi Hatóság – vezetője, 1953-ig. Legmagasabb rendfokozata altábornagy.
63. HL Filmtár 1729. A Budapesten, 1951. november 20-án készült feljegyzés.
64. HL Kb. 3062/1951.
65. Báró uzsocki Szurmay Blanka (Budapest, 1902. február 12. – Budapest, 1993. július 23.)
66. HL Kb. 3062/1951.
67. Kádár (?-ig Csermanek) János (Fiume, 1912. május 26. – Budapest, 1989. július 6.) írógépműszerész, az illegális Kommunisták Magyarországi Pártjának tagja, egyik vezetője. 1945 után számos állami és párttisztviselője. Az adott időben a Magyar Szocialista Munkáspárt első titkára és a Minisztertanács elnöke.
68. HL Kb. 3062/1951.
69. Budapest XVI. kerületi anyakönyv 138/1968. A kivonat másolata a birtokomban.
70. Stomm Marcel nem bűnös. Magyar Távíratí Iroda. 1989. május

